

BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ DÖNEMİNDE ŞEHİT YAKINLARINA YÖNELİK YARDIM POLİTİKALARI

AID POLICIES FOR RELATIVES OF MARTYRS DURING THE FIRST PERIOD OF GRAND NATIONAL ASSEMBLY

Ahmet ÇELİK*

Geliş Tarihi/Received:02.06.2020

Kabul Tarihi/Accepted:23.06.2020

ÇELİK, Ahmet, (2020), "Birinci Büyük Millet Meclisi Döneminde Şehit Yakınlarına Yönelik Yardım Politikaları", Belge Dergisi, C.2, S.20, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2020/II, ss. 2243-2264.

Öz

Sözlük manasına baktığımızda "kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölen kimse" olarak tanımlanan "şehit" kelimesi, daha çok vatan ve millet savunmasında canını veren kişilerde tanımını bulmuştur. Gerek dini ve gerekse milli anlamda kutsal olarak görülen şehitlik, vicdani olarak da önemlidir. Bu sebeple, vatan savunması sırasında veya görevi başında şehit edilenlerin arkada bıraktığı yakınlarının mağdur edilmemesi milletin, dolayısıyla da devletin görevi olarak kabul edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin XIX. Yüzyıldan itibaren girdiği savaşlar sosyo-ekonomik yıkımlara sebep olduğu gibi, fazla sayıda insan kayıplarını da beraberinde getirmiştir. Girişilen savaşlarda sakat kalan gaziler ve şehit olanların geride kalan ailelerinin ihtiyaçlarını gidermek için birtakım girişimler yapılmış, sosyal ve ekonomik şartlarını iyileştirmek için bazı kanunlar çıkarılmıştır.

Osmanlı Devleti'nden de kalan tecrübe ile Birinci Dünya Savaşı sonrasında ve Milli Mücadele döneminde şehit yakınları ve yetimlerine yönelik sosyal ve ekonomik şartlarını iyileştirme politikaları sürdürülmüş, sosyal devlet anlayışının gelişmesi ile de bu ekonomik ve sosyal düzenlemeler daha kapsamlı hale getirilmiştir. Şehit yakınlarına yönelik bu iyileştirme politikaları, ülkenin içinde bulunduğu zor şartlarda görev yapan Birinci Büyük Millet Meclisi tarafından gerçekleştirilmiştir.

İstanbul'da toplanan Mebusan Meclisi, 28 Ocak 1920 tarihinde aldığı Misak-ı Milli kararları sonrasında 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgal edilmesi ve 11 Nisan 1920 tarihinde Sultan Vahdettin tarafından Meclisin resmen fesih edilmesi sonrasında, milli iradeyi temsil edecek yeni meclisin Ankara'da açılması kararlaştırıldı. Yurdun farklı bölgelerinden gelenler ve İstanbul'dan Ankara'ya kaçabilen mebuslar ile Büyük Millet Meclisi Ankara'da açıldı.

23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi'nin, 15 Nisan 1923 tarihine kadar görevine devam ettiği süre Birinci Meclis olarak bilinmektedir. Kurucu Meclis olarak görev yapan bu meclis, Milli Mücadeleyi yöneterek başarıya ulaştırmış, siyasi anlaşmalar yapmış ve siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda pek çok karar almıştır. Ülkenin içinde bu bulunduğu zor şartlara rağmen, Birinci Meclis şehit yakınlarının sosyal ve ekonomik durumlarını iyileştirmek için de çalışmalarda bulunmuştur.

Arşiv belgeleri ve TBMM Zabıt Ceridelerini incelediğimiz zaman, Büyük Millet Meclisi'nin şehitlerin geride kalan yakınlarının, beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarla ilgili yardımların yanında eğitim, sağlık ve iş imkânı gibi sosyal yardımlarda da bulunmuştur. Büyük Millet Meclisi, şehit yakınlarına yönelik, maaş bağlama ve para yardımı gibi ekonomik yardımların yanında, şehitlerin

*Arş. Gör. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, ELAZIĞ, e-posta: ahmetcelik2@firat.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-0624-6701>)

geride bıraktığı yetimlerin işe, barınma ve eğitim gibi ihtiyaçları için çalışmalarda bulunmuştur. Bunun yanında şehit yakınlarının durumlarını iyileştirmek için ev ve arazi dağıtılması ve taltif amaçlı olarak madalya verilmesi gibi çalışmalar da yapılmıştır.

Çalışmamızda; döneme ait arşiv belgeleri ve TBMM Zabıt Ceridelerinin incelenmesiyle, Birinci Büyük Millet Meclisi döneminde, 23 Nisan 1920 ile 15 Nisan 1923 tarihleri arasında, şehit yakınlarına yönelik iyileştirme politikaları ele alınmıştır. Şehit yakınlarının ekonomik ihtiyaçlarının nasıl karşılandığı, sosyal anlamda yapılan iyileştirmeler, bu amaçla çıkarılan kanunlar ve kimlerin şehit statüsünde kabul edildiğini belirten belgeler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Şehit, Şehit Yakınları, Birinci Meclis, Sosyo-Ekonomik Politikalar.*

Abstract

When we look at the dictionary, the word "martyr", which is defined as "a sacred ideal or a person who died for the sake of faith", has found its definition in people who have lost their lives in the defense of the country and nation. The martyrdom, which is regarded as sacred both religiously and nationally, is also important conscientiously. For this reason, it is accepted as the duty of the nation, and therefore of the state, not to be victimized by the relatives of those who were martyred during the homeland defense or at their posts.

The wars that the Ottoman Empire entered since the nineteenth century caused socio-economic destructions, as well as the loss of many people. A number of attempts have been made to meet the needs of the remaining families of the veterans and martyrs who were crippled in the wars, and some laws have been enacted to improve their social and economic conditions.

With the experience remaining from the Ottoman State, policies to improve social and economic conditions for the relatives and orphans of the martyrs were maintained after the First World War and during the National Struggle, and these economic and social arrangements were made more comprehensive with the development of social state understanding. These improvement policies for the relatives of the martyrs were carried out by the First Grand National Assembly, which served in the difficult conditions in the country.

After the Misak-ı Milli decisions on January 28, 1920, the Mebusan Assembly, which convened in Istanbul, was decided to be closed by Sultan Vahdetin on April 11, 1920 after the occupation of Istanbul on March 16, 1920, and the new parliament to represent the national will was decided to open in Ankara.

The time that the Grand National Assembly, which opened in Ankara on April 23, 1920 continued its duty until April 15, 1923, is known as the First Assembly. This assembly, which served as the Founding Assembly, managed the National Struggle and succeeded, made political agreements and made many decisions in the political, social and economic fields. Despite these difficult conditions in the country, the First Assembly also worked to improve the social and economic conditions of the relatives of the martyrs.

When we examine the archive documents and the Grand National Assembly Ceremonies, the Grand National Assembly provided social assistance such as education, health and job opportunities as well as assistance related to basic needs such as nutrition and shelter. The Grand National Assembly has worked for the needs of the orphans left behind by the martyrs, such as food, shelter and education, as well as economic aid such as salary bindings and financial aid. In addition, works such as distributing houses and land and giving medals for fortunate purposes were carried out to improve the conditions of the relatives of the martyrs.

In our study; during the First Grand National Assembly period, improvement policies for the relatives of martyrs were discussed between April 23, 1920 and April 15, 1923, by examining the archive documents and the Grand National Police Ceremonies. How the economic needs of the relatives of the martyrs were met, social improvements and laws enacted for this purpose were examined.

Keywords: *Martyr, Relatives of the Martyrs, First Parliament, Socio-Economic Policies.*

Giriş

Sözlük manasına baktığımızda “*kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölen kimse*”¹ olarak tanımlanan ve Türkçede “şehit” şeklinde telaffuz edilen “şehîd” kelimesi, Arapça olup, ş-h-d (شهد) kökünden türemiştir. Kelime, köken itibari ile Arapçada farklı manalarının yanında, “*Allah yolunda öldürülen*” anlamında da kullanılmaktadır. Muhtemelen ilk defa Peygamber tarafından kullanılan bu manası, zaman içinde giderek yaygınlık kazanmış ve diğer manalarını geri plana itmiştir². Şehitlerin gerçekte ölmediği fakat bunun bilinemeyeceği (el-Bakara 2/154), şehit olanların tüm günahlarından arınarak cennete gireceği ve ödüllendirileceği (el-Hac 22/58; Âl-i İmrân 3/195; en-Nisâ 4/74.) Kur’an’da belirtilmiştir³.

Şehit kelimesi, sözlük manası ve dini anlamından ziyade, daha çok *vatan ve millet savunmasında canını veren kişilerde* tanımını bulmuştur. Savaşların yanında isyanların bastırılması sırasında ve görevini icra ederken hayatını kaybedenler de hem dini hem de kanunen şehit olarak görülmüştür. Gerek dini ve gerekse milli anlamda kutsal olarak görülen şehitlik, toplum vicdanı açısından da önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple, vatan savunması sırasında veya görevi başında şehit edilenlerin arkada bıraktığı yakınlarının ve yetimlerinin mağdur edilmemesi, ekonomik ve sosyal şartlarının iyileştirilmesi milletin, dolayısıyla da devletin görevi olarak kabul edilmiş ve gelenek olarak günümüze kadar gelmiştir.

Osmanlı Devleti, özellikle sosyal devlet anlayışının gelişmeye başlamasıyla birlikte, şehit yakınlarının ekonomik ve sosyal şartlarını iyileştirmeye çalışmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında savaşların çoğalması da bu tür çalışmaları arttırmıştır. Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik olarak ayrılması ve akabinde başlayan Milli Mücadele döneminde de bu tür çalışmalar devam ettirilmiştir.

Mebusan Meclisi’nin kapanmasından sonra Ankara’da açılan Büyük Millet Meclisi, şehit ailelerine yardım için çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların amacı ve mahiyetini arşiv belgelerini ve TBMM Zabıt Ceridelerini inceleyerek tespit etmeye çalıştık. Belgeler, şehit yakınlarına hangi konularda yardım edildiği ve kimlerin şehit statüsünde kabul edildiği konularını belirlemek amacıyla seçilmiş ve incelenmiştir.

1. Osmanlı Devleti Döneminde Şehit Yakınlarına Yönelik Politikalar

Savaş, toplumlar için felakettir. Savaşın ortaya çıkardığı ekonomik zorlukların yanında sosyal sorunlar, hem savaş sırasında hem sonrasında toplumlara etkilemektedir. Osmanlı Devleti’nde, savaşlardan ve diğer felaketlerden etkilenenlerin durumlarını iyileştirmeye yönelik faaliyetler, aydınlanma dönemiyle paralel olarak gelişen sosyal devlet anlayışının oluşmasıyla, yani Tanzimatla birlikte, devletin merkezileşmesiyle görülmeye başladı⁴.

Osmanlı Devleti’nin XIX. Yüzyıldan itibaren girdiği savaşlar sosyo-ekonomik yıkımlara sebep olduğu gibi, fazla sayıda insan kayıplarını da beraberinde getirmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nde, askerler ve siviller olmak üzere toplamda şehit sayısı 500 bindir. Osmanlı Devleti, 1911 yılından başlayan Trablusgarp Savaşı’na ve Balkan Savaşlarına

1 Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, 10. Baskı, Ankara-2005, s. 1855.

2 Rahmi Yaran, “Şehitlik ve İlgili Fikhî Hükümler”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42 (2012/1), s. 215.

3 Nesibe Esen Ateş, “Sosyal Destek ve Dini Başa Çıkma: Şehit Aileleri ve Gaziler Örneği”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2019, C. 7, S. 1, s. 75.

4 *TSK Tarihi*, C. III, 5. Kısım (1793-1908), Genelkurmay Basımevi, Ankara-1978, s. 326-327.

girmişti. Akabinde başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda 325 bin kişi şehit olmuştur⁵. Girişilen savaşlarda sakat kalan gaziler ve şehit olanların geride kalan ailelerinin ihtiyaçlarını gidermek için birtakım girişimler yapılmış, sosyal ve ekonomik şartlarını iyileştirmek için bazı kanunlar çıkartılmış, şehit yetimleri için kurumlar açılmıştır.

Savaş gazileri ve şehit yakınlarının durumlarını iyileştirmeye yönelik yapılan yasal düzenlemelerden biri; 1869 yılında çıkartılan *Askeri Tekaüt Kanunu*'dur. Askeri alanda Tanzimat'la başlamış bulunan reform dönemi, askerlerin ve şehit yakınlarının durumlarının iyileştirilmesi düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu düşünce ile birlikte Askeri Tekaüt Sandığı oluşturulması fikrini doğurmuştur. Bu düşüncenin temel amacı, vatan yolunda hayatlarını hiçe sayarak mücadele eden gaziler ile şehit olanların yakınlarının muhtaç olmaksızın hayatlarını sürdürebilmeleriydi⁶.

Şehit yakınları ve savaş malûlleri için geniş kapsamlı kanuni düzenleme, İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra 11 Ağustos 1325 (24 Ağustos 1909) tarihinde çıkartılan *Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunu*'dur⁷. Bu kanun ile ordu mensuplarının ve geride bıraktığı ailelerinin gelecek kaygılarının ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Orduda görevli askerlerin malûl kaldıkları ya da emekli olduklarında hayatları garanti altına alınmış, şehit olanların geride kalan ailelerinin bakım işleri bir düzene konulmaya çalışılmıştır. Bu kanun ile savaşlardan etkilenenlerin ekonomik ve sosyal hakları belirli bir düzene bağlanmış ve kanun Milli Mücadele dönemi ve sonrasında da kullanılmıştır.

Başta gaziler ve şehit yakınları olmak üzere, savaşlardan etkilenenlere yapılan yardımların başında maaş bağlanması gelmektedir. Hayatlarını sürdürebilmek ve işlerini temin edebilmeleri için bağlanacak maaşlar kanunla belirlenmiştir. Örneğin 1909 düzenlemesine göre 1 ve 2. derecelerden malûl olup da hizmeti on sene olan bir binbaşı 1.680-1.840 kuruş, bir yüzbaşı 882-966, bir üsteğmen 672-836, bir teğmen 588-644 ve yedek subay 387-424 kuruş, bir er ise 150-300 kuruş tekaüt (emekli) maaşına bağlanmıştır. Ancak belirlenen bu maaşlar ile temel gıda ihtiyaçlarının fiyatları karşılaştırıldığında, maaşların yetersiz olduğu görülmüştür⁸.

Osmanlı Devleti döneminde şehit yakınlarının durumlarının iyileştirilmesine yönelik yapılan diğer bir uygulama da yardım kampanyaları olmuştur. Özellikle maaşların yetersiz olmasından dolayı, toplumun her kesiminden toplanan yardımlarla refah düzeyleri yükseltmek istenmiştir. Bu yardımlar *iane*⁹ kampanyaları ile sürekli hale getirilmiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti ise yardımların toplanması ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasında öncü olmuştur¹⁰.

5 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi* (Cilt. 3, Kısım IV, Ankara 1991, s. 787) eserinde, sadece Çanakkale Cephesi'nde 55 bini aşkın şehit verildiğini, dolayısıyla toplam şehit sayısının 500 bini bulunduğunu yazmaktadır. Mucize Ünlü, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Şehit Aileleri (1875-1923)", *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 11, N. 1, 2003, s. 216.

6 Feyza Kurnaz Şahin, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Harp Malûllerinin Sosyo-Ekonomik ve Sağlık Durumları (1877-1939)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012, s. 109.

7 Şahin, a.g.t., s. 122.

8 Örneğin Birinci Dünya Savaşı sürecindeki fiyatlara göre; malûl bir binbaşının aldığı maaşın 1680 kuruş olduğu dikkate alındığında 1914 yılında maaşının tümüyle 1344 kıyye ekmeğe ya da 84 kıyye tereyağı veya 240 kıyye koyun eti alabilmektedir. Yine bir yüzbaşı 884 kuruş maaşıyla 707,2 kıyye ekmeğe ya da 44,2 kıyye tereyağı veya 126 kıyye koyun eti alabilmektedir. Bir mülazım-ı evvel ise aldığı 672 kuruş maaşının tümüyle 537,6 kıyye ekmeğe ya da 33,6 kıyye tereyağı veya 96 kıyye koyun eti alabilmekte idi. Mülazımısani ise 588 kuruş olan maaşının tamamıyla 470,4 kıyye ekmeğe ya da 29,4 kıyye tereyağı ya da 84 kıyye koyun eti alma gücüne sahiptir. Bir zabıt vekili ise aldığı 384 kuruş maaşın tamamı ile 309,6 kıyye ekmeğe veya 19,35 kıyye tereyağı ya da 55 kıyye koyun eti alabilmektedir. Bu süreçteki fiyatlar için bkz. Şahin, a.g.t., s. 275.

9 Yardım için toplanan para. Ferit Develioğlu, *Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi Yay., Ankara-1988, s. 478.

10 Şahin, a.g.t., s. 136-179.

Şehit yakınlarının ekonomik durumlarının iyileştirilmesi için, maaşlarının yetersiz olmasından dolayı iane kampanyalarından başka, maaş bağlanıncaya kadar geçimlerini sağlayabilmeleri için, Mebusan Meclisi bazı çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalardan bir tanesi savaş sebebiyle silahlaltına alınan askerlerin muinsiz¹¹ yakınlarına ve ailelerine bağlanacak maaş¹² hakkındaki kanun tasarısıdır. Bu tasarı mecliste görüşülerek, 9 Şubat 1332 tarih ve 126 nolu muinsiz asker yakınlarına maaş bağlanıncaya kadar verilen maaşın devam etmesi hakkında kanun şeklinde yasal hale getirilmiştir. Bu kanuna göre; ailelerine muinsizlik maaşı bağlanmış olan astsubay ve askerlerin savaş esnasında vefat etmesi durumunda maaşı ödenmeye devam edilecektir. Bu kanunun amacı, tekaüt kanunu kapsamında verilen maaşın bağlanmasının belirli bir süre almasından dolayı, şehit yakınlarının maaş alıncaya kadar geçimini sağlayabilmeleridir¹³.

Şehit yakınlarına, ekonomik yönden destek olabilmek için, yukarıda belirtilen yardımların yanında, bir defaya mahsus maddi mükâfat verilmesi de söz konusu olmuştur. 9 Mart 1916 tarihinde çıkartılan kanun ile şehit yakınlarına nakdi mükâfat verilmesi için bütçeye 500 bin kuruşluk tahsisat konulmuştur¹⁴.

Maaş bağlama, yardım kampanyaları ve maddi mükâfat gibi ekonomik yardımların yanında, sosyo-ekonomik şartların iyileştirilmesi için emlak ve arazi dağıtılması gündeme getirilmiştir. Bu sebeple Dâhiliye Nezareti Encümeni 31 Ocak 1916 tarihinde, savaşlarda şehit düşenlerin yetimleri ve malûlen emekli olanlara emlak ve arazi verilmesini içeren bir kanun teklifi hazırlamıştır. Bu teklife göre, savaş esnasında şehit olanların ailelerine ve malûlen emekli edilenlerin kendilerine emlak ve arazi verilecektir¹⁵.

Çıkarılan kanunların yanında, şehitlerin geride bıraktığı yetimleri için de kurumlar açıldığını görmekteyiz. Daha önceden kimsesiz çocuklar için açılan Darülaceze¹⁶, yalnızca İstanbul'da açılmış bir kurumdur. Dolayısıyla İstanbul'daki kimsesiz yetimlere, muhtaçlara hizmet verebilmekteydi. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda yetim kalan çocukların sayısının fazla olması sebebiyle Darülaceze'nin kapasitesi yetersiz hale gelmiş yeni tedbirler alınmak zorunda kalınmıştır. Alınan tedbirlerden biri, şehitlerin geride bıraktığı yetim çocukların başta barınma ihtiyaçlarını karşılamak, onları eğitip zanaat öğretmek için 1914 senesinde Darüleytamlar açılmıştır. Yani, Darüleytamların açılma sebebi, şehit çocuklarının sayısının artması olmuş, bu kurumlara öncelikle şehit çocukları alınmıştır¹⁷.

Maddi yönden iyileştirme için yapılan çalışmaların yanında, manevi olarak da birtakım çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Siverek Mebusu Nurettin Efendi arkadaşları tarafından 1909 yılında meclis gündemine getirilen, şehit yakınlarının manevi olarak onurlandırılması gerektiği teklifi, 24 Nisan 1909 tarihinde mecliste kabul edilmiştir¹⁸.

11 Yardımcısı olmayan anlamında kullanılan muinsiz, kanuni anlamda, yakını askere alındığında bakacak kimsesi olmayan anlamında kullanılmıştır. Ferit Develioğlu, *Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi Yay., Ankara-1988, s. 808. 12 *Düster*, Tertip 2, C. 6, s. 859.

13 Şahin, *a.g.t.*, s. 276-277.

14 Ünlü, *a.g.m.*, s. 222.

15 Şahin, *a.g.t.*, s. 285.

16 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında ortaya çıkan sosyal sorunlar sebebiyle açılmış, ancak sadece İstanbul'da faaliyet göstermiş bir kurumdur. Bkz. Nuran Yıldırım, *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi*, Darülaceze Vakfı Yay., İstanbul-1996. Nurettin Birol, "II. Abdülhamid Dönemi Hayır Kurumlarından Darülaceze'nin Yapımı ve Halil Rifat Paşa'nın Çalışmaları", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, C. 5, S. 13, 2013, s. 33-53.

17 Darüleytamlar, şehit çocukları için yapılmış olmasına karşın, çok sayıda yetim, kimsesiz ve fukara çocuğun olması sebebiyle, başka çocuklar da kabul edilmiştir. 1917 yılı sonunda Darüleytamlar'da % 30 oranında şehit çocuğu bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıntı için bkz. Ünlü, *a.g.m.*, s. 216.

18 Ünlü, *a.g.m.*, s. 226.

Osmanlı Devleti döneminde yapılan bir diğer düzenleme de savaşa gönüllü olarak katılanların durumları ile ilgiliydi. Osmanlı Devleti henüz Birinci Dünya Savaşı'na katılmadan hemen önce, yani 24 Eylül 1914'te Mebusan Meclisi'nde bu konuyla ilgili bir yasal düzenleme görüşülmüştü. Mecliste yapılan görüşmelerden sonra sunulan tasarı yasal hale gelmiştir. Meclisin bu görüşmelerde, Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunu'nun 35. ve 36. maddelerine bazı eklemeler yaptığı görülmektedir. 36. maddeye yapılan eklemede, gönüllü askerlerden savaş sırasında veya eşkiya ile mücadele ederken yaralanarak sakat kalanlar ile bundan dolayı şehit olanların ailelerine, ayrıca resmi bir görevi yerine getirirken vefat edenlerin ailelerine *efrad-ı nizamiye* gibi maaş bağlanacaktır¹⁹. Mebusan Meclisi bu uygulama ile gönüllü askerleri de sosyal anlamda güvence altına almıştır.

Osmanlı Devleti, birbirini takip eden savaşlar sebebiyle çok sayıda insan kaybetmiş, ekonomik ve sosyal felaketlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Vatan savunması için şehit olanların geride bıraktığı ailelerine yardım için Meclis-i Mebusan tarafından yapılan çalışmalar, Milli Mücadele döneminde Büyük Millet Meclisi tarafından devam ettirilmiştir.

2. Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Şehit Yakınlarına Yönelik Çalışmaları

Osmanlı Devleti'nden kalan tecrübe ile Milli Mücadele döneminde de şehit yakınları ve yetimlerine yönelik, sosyal ve ekonomik şartlarını iyileştirme politikası sürdürülmüş, sosyal devlet anlayışının gelişmesi ile de bu ekonomik ve sosyal düzenlemeler daha kapsamlı hale getirilmiştir. Osmanlı döneminde savaş malûlleri ve şehit yakınlarının şartlarını iyileştirmeye yönelik çıkartılan kanunlar ve bu kapsamda kurulan kurumlar, Birinci Büyük Millet Meclisi döneminde de devam etmiştir. Bunun yanında yeni kanunlar meclis tarafından çıkartılmış ve kapsamı genişletilmiştir. Şehit yakınlarına yönelik bu iyileştirme politikaları, ülkenin içinde bulunduğu zor şartlarda görev yapan Birinci Büyük Millet Meclisi tarafından gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı Devleti için Birinci Dünya Savaşı'nın silahlı mücadelesini sonlandıran ve ağır şartlar içeren Mondros Mütarekesi'ni imzalaması, yeni bir süreci başlatmıştı. Mütareke sonrasında İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesine dayanarak işgallere başlamışlardı. Mustafa Kemal Paşa, Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi olarak 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsuna ulaşmış, İzmir'in işgalini burada protesto etmişti. Havza'ya geçerek işgallerin protesto edilmesini istemiş, sonrasında Amasya Genelgesi yayınlanarak kongreler düzenlenmişti. Yararlı cemiyetler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı ile birleştirilmişti.

Milli Mücadele'nin seyri için önemli bir gelişme olan Amasya Görüşmeleri 20-22 Ekim 1919'da yapılmıştır. Bu görüşmeler sırasında İstanbul Hükümeti delegeleri ile üçü açık, ikisi gizli beş protokol imza edilmiştir²⁰. Bu görüşme, İstanbul Hükümeti'nin Temsil Heyeti'ni resmen tanıdığının delilidir. Amasya Görüşmesinde alınan önemli kararlardan biri Meclis-i Mebusan'ın açılması kararıdır. Amasya Görüşmeleri sonrasında 12 Ocak 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan, İstanbul'da toplanmıştır. Bu toplantıda Türk Milleti'nin geleceği için önem arz eden Misak-ı Milli Kararları kabul edilerek, Türk vatanının sınırları belirlenmiştir. 17 Şubat 1920 tarihinde Misak-ı Milli kararlarının yayınlanması, İtilaf Devletleri tarafından şaşkınlıkla karşılanmış, İstanbul'un işgal edilmesi sürecine hız vermiş ve 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul resmen işgal edilmiştir. Bu işgal sonrası Meclis-i Mebusan üyelerinin bazıları tutuklanmış, bazıları Malta Adası'na sürgüne gönderilmiş, bazıları ise kaçmayı

19 *Düstur*, Tertip 2, C. 6, s. 1282-1283.

20 M. Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Yayına Haz., Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara-2004, s. 146-171.

başarmıştır. Mebusan Meclisi 18 Mart 1920 tarihli son oturumunda, mebusluk görevinin güvenli olarak yapılabilme imkanı oluşuncaya kadar çalışmalarını durdurma kararı almış, 11 Nisan 1920 tarihinde de Padişah Vahdettin meclisi kapatmıştır. Ancak bu durum, Mustafa Kemal Paşa'nın planladığı düşünceler için bir fırsat yaratmıştır.

Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması sonrası, millet adına karar alınabilmesi için yeni bir meclisin gerekliliği sorunu ortaya çıkmıştı. 19 Mart 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Temsil Heyeti adına yayınladığı genelgede tekrar seçim yapılmasını belirtmiş, olağanüstü yetkilerle donatılmış bir meclisin Ankara'da toplanacağını duyurmuştu²¹. Yayımlanan bu genelge ile hızlı bir şekilde seçimler yapılarak, üyeler Ankara'ya gelmeye başlamıştı. Meclisin toplanacağı yer olarak da İttihat ve Terakki Kulübü için yapılan bina uygun hale getirilmişti²².

İstanbul'dan kaçan ile seçim bölgelerinden gelen mebuslarla birlikte Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır. 24 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa meclis başkanı seçilmiş ve zaman kaybetmeden çalışmalara başlanmıştır²³. Yaklaşık olarak 3 yıl çalışan ve 1 Nisan 1923'te yeni seçim kararı alarak 15 Nisan 1923'te son oturumunu yapan bu dönem Birinci Büyük Millet Meclisi dönemidir. Kurucu meclis olarak, Milli Mücadeleyi yönetmiş, diğer taraftan çıkan isyanlarla mücadele etmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atmıştır.

Büyük Millet Meclisi, bu dönemde Milli Mücadele'nin zor şartları altında sosyal politika çalışmalarını sürdürmüştü²⁴, şehit ailelerinin durumlarını iyileştirmeye yönelik çalışmalar da yapmıştır. Mecliste malûllerle ilgili yapılan görüşmelerde milletvekilleri, kendilerini şehit ailelerine karşı vicdani bir sorumluluk içinde gördüklerini dile getirmişlerdir²⁵. Vatanın düşman işgalinden kurtarılması için canlarını feda eden şehitlerin geride bıraktıkları ailelerinin şartlarını iyileştirmek, kimseye muhtaç olmadan yaşamlarını sürdürebilmeleri, şehitlere karşı bir vefa borcu olarak düşünülmüştür. Meclis, şehit ailelerine yönelik çalışmaları yürütürken aile tabirinin içeriğini şöyle belirlemiştir: eş, evlat, anne, büyükanne, baba, büyükbaba, küçük kardeş, iâşeleri kendisine ait kız kardeş ve yetimleri kapsamaktadır²⁶.

Büyük Millet Meclisi, sadece Milli Mücadele sürecinde ve sonrasında şehit düşenlerin aileleri için değil, daha önce şehit olanların ailelerinin durumlarını iyileştirmeye yönelik çalışmalar da yapmıştır. 1923 senesinde çıkarılan bir yasa 15 Mayıs 1919 tarihini, yani İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmeye başlandığı tarihi, Milli Mücadele'nin başladığı tarih olarak kabul etmiştir. Bu yasaya göre ise 15 Mayıs 1919 tarihinden sonraki savaflara katılanlar, Milli Mücadele'ye katılmış sayılmış²⁷ ve kanuni düzenlemeler buna göre yapılmıştır. Bu tarihten öncesinde Birinci Dünya Savaşı ve hatta Balkan savaflarına kadar uzanan bir süreci kapsayacak şekilde, şehit yakınları için çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

21 M. Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Yayına Haz., Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara-2004, s. 288-289.

22 Sezai Özataş, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı Ve Hükümet Kurulana Kadar İlk Çalışmaları", *International Journal of Eurasian Education and Culture*, S. 1, 2016, s. 29.

23 Rahmi Doğanay-Erdal Açıkse, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Data Yayınları, Ankara-2012, s. 75.

24 Bu dönemde uygulanmaya çalışılan sosyal politikalar için bkz. Necdet Hayta-Tuğba Belenli, "Milli Mücadele Dönemi'nde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Tarafından Uygulanan Sosyal Politikalar" *BELLETEM*, 2016, S. 287, s. 280.

25 Şahin, *a.g.t.*, s. 434.

26 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre I, Cilt IX, Ankara 1954, s. 328-329.

27 Şahin, *a.g.t.*, s. 375-376.

Meclisin şehit yakınlarına yönelik çalışmalarının başında ekonomik yardımlar gelmektedir. Ekonomik yardımların başında ise maaş bağlama öncelikli sıradadır. Şehit yakınlarına maaş bağlama uygulamasında temel amaç maddi yönden refah sağlamanın yanında manevi olarak da devletin yanında olduğunu göstererek teskin etmek amaçlanmıştır. Şehitlerin eşlerine ve evlatlarından kız olanlara maaşlar evleninceye kadar tahsis edilirken, erkek evlatlara ise ergenliğe kadar tahsis edilmiştir. Askeri Tekaüt Kanunu başta olmak üzere, Hidemat-ı Vataniye tertibinden ve Örtülü Ödenek gibi farklı şekillerde maaşlar bağlanmıştır. Ekonomik yardımların yanında, şehit yetimlerinin durumlarını iyileştirmek için de çalışmalar yapılmıştır. Şehit yakınlarına yönelik maddi yardımlardan başka manevi olarak da birtakım girişimler yapıldığı görülmektedir.

Meclis şehit yakınlarına yönelik çalışmalarını yaparken, vatan savunması sırasında savaşlarda hayatını kaybederek şehit olanların yanında, farklı şekilde vatan hizmetini gerçekleştirirken şehit düşenleri de belirlemiş, buna yönelik kanunlar hazırlamıştır. Şehitlik mertebesinin milli ve dini olarak önemini yanında, kanuni açıdan sınırlarının belirlenmesi, meclisin yapacağı yardımları kolaylaştırmak, sınırlarını belirlemek hedeflenmiştir. Savaşların yanında, asilerle mücadele ederken, görevini icra ederken hayatını kaybedenler, resmi olmayan Kuvayı Milliyede olanlar, İstanbul hükümeti tarafından idam edilenler de kanunlarla şehit statüsüne alınmıştır.

2.1. Ekonomik Yardım Politikaları

Şehit yakınlarının ekonomik durumlarının iyileştirilmesi için yapılan en yaygın yardım şekli maaş bağlamak olmuştur. Şehit yakınlarına bağlanacak maaşla işlerin temin etmeleri, barınma ve sağlık giderleri gibi ihtiyaçlarını giderebilmeleri en iyi yol olarak düşünülmüştü. Şehit yakınlarına vefa borcu olarak, kimseye muhtaç edilmemesi, meclis tarafından üzerinde sıklıkla durulmuştur. Mecliste yapılan diğer yardım türlerinin yanında, maaş bağlama öncelikli sırayı almıştır.

Büyük Millet Meclisi, açılışından bir gün sonra, 24 Nisan 1920 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa'yı meclis başkanı seçerek çalışmalarına başlamıştır. Mecliste malûllerle ilgili çalışmalar yürütülürken, şehit ailelerinin de mağdur edilmemesi konusu gündeme gelmiştir. 22.07.1920 tarihli belge, şehit olan subay ve askerlerin ailelerine yardım için, Milli Müdafaa Vekâletince bir kanun teklifi hazırlanması ile ilgilidir. Söz konusu belgede; vatan için mücadelede şehit olan subay ve askerlerin ailelerine maaş verilmesinin bir kanuna bağlanması için Büyük Millet Meclisi riyâset-i celîlesinin 18 Temmuz Sene 1336 (1920) tarih ve 304 numaralı tezkeresinde belirtilerek, Müdafaa-i Milliye Vekâletince bir kanun teklifi hazırlaması karara bağlanmıştır²⁸.

02.11.1920 tarihli belgede, şehit zabitan ailelerine tahsis olunacak maaş hakkında görüşülen kanun tasarısını görmekteyiz. 3 maddeden oluşan tasarıda, aile yakınlarına bağlanacak maaşın savaşta şehit düşen şahsın rütbesine göre maaş bağlanacağı, kanunun 30 Ekim 1920 tarihinden itibaren geçerli olacağı ve Müdafaa-i Milliye Vekâletinin kanunu yürütmeye memur edildiği belirtilmiştir²⁹.

Şehit yakınlarına maaş bağlanırken genellikle Askeri Tekaüt Kanunu dikkate alınmıştır. Bunun yanında farklı uygulamaları görülmüştür. Örneğin 18.09.1920 tarihli belgede,

28 BCA, 30.18.1.1 / 1.5.15.

29 BCA, 30.18.1.1 / 1.18.6.

asilerle meydana gelen çarpışmada şehit düşen Kızılca Nahiye Müdürü Adil'in ailesine "vatani hizmet tertibinden" maaş bağlandığı görülmektedir³⁰. Başka bir belgede yine, asiler tarafından şehit edilen Akdağmadeni Kaymakamı Tahir Bey'in aile fertlerine vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmıştır³¹. Kaymakam Tahir Bey'in ailesine bağlanan 1000 kuruşun yeterli olup olmadığı konusunda mecliste tartışma yaşandığı görülmektedir. Bazı mebuslar, bu miktarın yeterli olmadığını savunurken, bazıları ise bu maaşın kaydı-hayat şartıyla bağlandığını, bu sebeple yeterli olacağını ileri sürmüşler, ancak tartışma neticesinde, ailenin maaşı aynı kalmıştır³².

Mecliste yapılan bu tartışma vesilesi ile şehit yakınlarına bağlanan maaş ve dönemin fiyatlarının karşılaştırmasını yaparak, şehit yakınlarının içinde bulunduğu durumu görebiliriz. Aşağıdaki tabloda, 5 Ağustos 1920 tarihinde Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanmış, bazı temel gıda maddelerinin fiyatları verilmiştir.

Tablo 1: 1920 Yılı Ağustos Ayı Gıda Fiyatları³³

Emtiyanın Cinsi	Miktarı	Fiyatı	
		Lira	Kuruş
Beyaz Buğday	Okkası (1283 gr.)	----	70-71
Sert Buğday	Okkası	----	60-65
Karışık Buğday	Okkası	----	60-65
Beyaz Arpa	Okkası	----	25-27
Bulgur (1. nevi)	Okkası	----	11-12
Bulgur (2. nevi)	Okkası	----	9-10
Yerli Un (1. nevi)	Çuvalı	9	---
Yerli Un (2. nevi)	Çuvalı	7	---
Tereyağı	Okkası	1	20
Donyağı	Okkası	----	60-65
Kuyrukyağı	Okkası	----	90
Zeytinyağı (1. kalite)	Okkası	1	40
Zeytinyağı (2. kalite)	Okkası	1	20
Peynir	Okkası	----	65-70
Toz şeker	Okkası	1	30
Küp şeker	Okkası	1	47
Pirinç	Okkası	----	34-36

Tabloyu incelediğimizde, bazı temel gıdaların okka fiyatı görülmektedir. Örneğin en temel gıda olan unun çuval fiyatı 9 liradır (900 kuruş), 2. Nevi un aldığımda ise 7 lira, yani 700 kuruş tutmaktadır. Bunun yanında listede yer alan diğer gıdaları da hesaba kattığımızda 1000 kuruşla bir ailenin geçinebilmesinin imkânı yoktur. Burada sadece beslenebilmek için gerekli en temel gıda ürünlerini hesapladık. Barınma ve giyinme gibi diğer temel gereksinimler ile bazı sosyal gereksinimler hesaba katıldığında, durumun vahameti görülebilmektedir. Ancak verilen maaşların yetersiz olması ülkenin içinde

30 BCA, 30.18.1.1 / 1.10.6.

31 BCA, 30.18.1.1 / 1.10.13.

32 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt VI, Ankara 1943, s. 275.

33 Hakimiyet-i Milliye, 5 Ağustos 1336 (1920), s. 4. Bkz. Ek 1.

bulduğu durumla ilgiliydi. Mecliste maaşların arttırılması ile ilgili öneriler gündeme gelmiş, fakat ülkenin ekonomik olarak maaşları arttıramayacağı gerekçesi ile bu öneriler reddedilmiştir³⁴.

Bir diğer maaş bağlama şekli ise örtülü ödenek olmuştur. 12.12.1920 tarihli belgede, Şakilerin yakalanması esnasında, çarpışmada şehit düşen Muhacir Mustafa'nın, geride 3 yetim ve bir eş bıraktığı belirtildikten sonra, "*tahsîsât-ı mesture*" ile maaş bağlandığı görülmektedir³⁵.

28.10.1920 tarihli belge, maaş bağlamanın yanında, aile tanımının içeriğinin de göstermesi açısından önemlidir. Söz konusu belgede; çorum Jandarma kumandanı iken, çıkan bir isyanın³⁶ bastırılması için memur edilen Yüzbaşı Ahmet Lütfi Efendinin, asiler tarafından esir edildiği ve bir müddet sonra şehit edildiği belirtilmiş, geride kalan kerimesi Naciye Hanım ve 5 çocuğuna maaş bağlanması kararlaştırılmıştır³⁷.

Bir başka belge yine başka bir isyan sırasında şehit düşen Rahmi Bey'in ailesiyle ilgilidir. 12.12. 1920 tarihli belgede, Anzavur İsyanı sırasında şehit edilen Kaymakam Rahmi Bey'in ailesine maaş bağlanması için verilen önergede; elli altıncı fırka Yüzbaşılardan Alay Kumandanı iken Gönen'de şehit edilen Kaymakam Rahmi Bey'in geride kalan karısı ve refikasına maaş bağlanması kararlaştırılmıştır³⁸. Bu belgelerden anlaşıldığı üzere, çıkan isyanların bastırılması sırasında hayatını kaybedenler de şehit olarak kabul edilmiştir.

1922 yılına gelindiğinde, şehit ailelerine bağlanacak maaşlarla ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır. Meclisin 24 Ağustos 1922 tarihli oturumunda, İstanbul Mebusu Rıza Bey, şehit ailelerine bağlanan maaşların muamelesinin aylarca devam ettiğini, bu şekilde ailelerin sefaletle düştüğünü ve bu güçlüklerin ordudaki fedakârlık hissini kırdığını belirterek, Askeri Tekaüt Kanunu'nun islahının gerekli olduğunu belirtmiş ve bir tasarı sunmuştur. Kabul edilen bu tasarıya göre;

Vefat eden bütün erkân, ümera ve zabitanın dul ve yetimlerine vefatları tarihinden başlayarak maaş bağlanıncaya kadar maaş ödeneklerinin yarısı verilecek,

İstiklal muharebelerinde şehit olanların ailelerinin tahsîsât ve maaşları hiçbir şekilde geciktirilmeyecek,

Şehitlerden gösterdiği fevkalade hizmetten dolayı TBMM'nin tasdikini ararak takdirnameye layık görülenlerin ailelerine bir derece üst rütbeden maaş tahsis edilecek,

*Yine gösterdikleri fevkalade hizmetten dolayı Büyük Millet Meclisi'nin tasdikini ararak ikinci takdirnameye layık görülen şehitlerin iki maaş nispetindeki nakdi mükâfatları ailelerine verilecektir*³⁹.

22.02.1922 tarihli belgeyi incelediğimizde; başka bir sebeple hayatını kaybeden askerlerin şehit statüsünde kabul edilip edilmeyeceği ve yakınlarına maaş bağlanıp

34 Ünlü, *a.g.m.*, s. 220.

35 *BCA*, 30.10.0.0 / 132.952.5.

36 Belgede bahsi geçen isyan, Milli Mücadeleye yönelik olarak İstanbul hükümeti tarafından desteklenen Çapanoğlu isyanıdır. Bu isyan Çerkez Ethem tarafından bastırılmıştır. Bkz. Nurgün Koç, "Millî Mücadele'de Yozgat (Çapanoğulları) Ayaklanması Ve Çerkez Ethem Güçleri Tarafından Bastırılması", *Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildirileri*, 5-7 Mayıs 2016.

37 *BCA*, 30.10.0.0 / 132.952.2.

38 *BCA*, 30.10.0.0 / 132.952.6.

39 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre I, Cilt 22, Ankara 1959, s. 317-365-379.

bağlanmayacağı üzerinedir. Söz konusu belgede; resmi izne ayrılıp, izinlerinin bitiminde kıtalarına dönerken eşkıyalar tarafından pusuya düşürülerek öldürülen askerlerin şehit sayılarak, yakınlarına maaş tahsis edilip edilmeyeceği konusunun Büyük Millet Meclisine arz edildiği görülmektedir. Belgede, ruhsat-ı resmiye ile izne ayrıldıktan sonra, kıtalarına iltihak edecek askerlerin yolda öldürülenlerin şehit sayılıp sayılmayacağı, Müdafaa-i Milliye Vekâletince Meclise sorulmuştur⁴⁰.

Savaşlar esnasında, vatan savunması için düşman saldırılarında hayatını kaybeden, orduya kayıtlı askerlerin yanında, resmi olmayan askeri oluşumlarda vatan savunması için hayatını veren, isyanların bastırılması sırasında veya görevini icra ederken hayatını kaybedenlerin de kanunen durumlarının belirlenmesi bir gerekliliktir. Meclis'te muamma olan bu durumları aydınlatmak için çalışmalar yapılmıştır.

Milli Mücadele sırasında, Kuvayı Milliye'ye gönüllü olarak katılıp şehit olanların ailelerine maaş bağlanması konusunda bir sorun çıkmıştı. Bu sorunun çözümü için 14 Nisan 1921'de Maliye Vekaleti'nden İcra Vekilleri Heyeti'ne bir yazı gönderilmiştir. Yazının içeriğinde, orduda herhangi bir kıtada kaydı bulunmayan gönüllü olarak katılmış askerlere maaş bağlamanın mümkün olup olmadığı sorulmuştur⁴¹. İcra Vekilleri Heyeti, bu konuyla ilgili olarak Müdafaa-i Milli Vekâletine danışmış⁴², Müdafaa-i Milliye Vekâleti ise 17 Nisan 1921 tarihinde verdiği cevapta, Tekâüt ve İstifa Kanununun 24 Eylül 1914 tarihinde, 36. Maddesinde yapılan değişiklikle, gönüllü askerlere de birliklerdeki askerlere yapıldığı gibi maaş tahsis edildiği, bu nedenle Kuvayı Milliye ve Kuvayı Seyyare müfrezelerindeki gönüllü erlere de aynı uygulamanın yapılması gerektiği bildirmiştir⁴³. Bunun üzerine 17 Nisan 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti, Maliye Vekâletine gönderdiği yazıda Kuvayı Milliye'ye gönüllü katılmış olan erlerden, muharebelerde veya eşkıya takibi sırasında yaralanarak malûl kalanlara maaş tahsis edilmesini istemiştir⁴⁴. Böylece maaş uygulaması sadece düzenli ordu mensuplarına değil aynı zamanda Kuvayı Milliye ve Kuvayı Seyyare gibi gönüllü birliklere yönelik olarak da yürürlüğe konmuştur.

Meclisin maaş bağlamak suretiyle yardım ettiği diğer bir şehit yakınları ise İstanbul Hükümetince Milli Mücadeleyi destekledikleri için idam edilerek şehit edilenlerin aileleriydi. Bilindiği gibi İstanbul Hükümeti, Milli Mücadeleye karşı bir tavır sergilemiş, engellemek için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Kuvayı Milliye karşısında Kuvayı İnzibatiye'yi kurmuş, ayaklanmalar çıkararak bunları desteklemiştir. Bunların yanında, Kuvayı Milliye'ye destek olan ve hizmet edenleri de cezalandırmıştır. Büyük Millet Meclisi, şehit yakınlarına yardım çalışmalarında, İstanbul Hükümeti tarafından idam edilerek şehit olanların yakınlarını da unutmamıştır.

25.07.1920 tarihli belge, İstanbul Hükümeti'nin Kuvayı Milliye'ye hizmet ettikleri için idama ve kürek cezasına çarptırılanların ailelerine, vatana hizmet tertibinden maaş bağlanması ile ilgilidir. Söz konusu belgede; sırf memleketin istiklal ve istihlası için uğraşan Müdafaa-i Milliye'ye iştiraklarından dolayı, birtakım suçlama ve bahanelerle asker, sivil memur ve ahalinin Dersaadet Hükümeti tarafından idam ve muhtelif senelerle kürek cezasına mahkûm edilmeleri sebebiyle, Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin önerisi ile bu şahısların Kuvayı Milliye'ye hizmette bulunmuş ve yardım etmiş zabitan olmaları sebebiyle

40 BCA, 30.18.1.1 / 4.49.18. Ancak, bu durumun sonucu ile ilgili belge bulunamamıştır.

41 BCA, 30.10.0.0 / 132.950.5, s.4.

42 BCA, 30.10.0.0 / 132.950.5, s.3.

43 BCA, 30.10.0.0 / 132.950.5, s. 2.

44 BCA, 30.10.0.0 / 132.950.5, s. 1.

yakınlarına hidemât-ı vataniye tertibatından münasip miktarda maaş bağlanması kararlaştırılmıştır⁴⁵.

28.11.1920 tarihli belgede ise Büyük Millet Meclisi'nin Milli Mücadeleye katıldıkları için İstanbul Hükümeti tarafından idam edilenlerin ailelerine maaş bağlanması için hazırlanan kanun tasarısını görmekteyiz. Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesine sunulan tasarıda; Vatanın istiklal ve istihlası için uğraşan, Milli Mücadeleye katılmalarından dolayı, Dersaadet Hükümetince birtakım suçlama ve bahanelerle idam edilen veya muhtelif cezalara çarptırılan askerlerin, ailelerine dũçâr-ı sefâlet ve perişân olmamaları için, Müdafaa-i Milliye Vekâletince bir kanun lâiyhası tanzîmi kararlaştırılmış, ancak sivil memur ve ahalinin de yaralanmasının daha münasip olacağı belirtilmiştir⁴⁶.

İstanbul Hükümeti tarafından idam edilenlerin ailelerine maaş bağlanması ile ilgili, mecliste tartışma yaratan diğer bir konu da, tehcir kanunu sebebiyle idam edilenlerin ailelerine maaş bağlanmasıdır. 25.12.1920 tarihinde Tehcir sebebiyle İstanbul'da idam edilen Urfa Mutasarrıfı Sabıkı Nusrat Bey'in zevcesine ve 3 çocuğuna maaş bağlanması ile ilgili bir tasarı mecliste görüşülmüştür. Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey, tehcir sebebiyle suçlanarak idam edilenlere maaş bağlamanın siyaseten yanlış olduğunu belirten aleyhte konuşma yapmasına rağmen tasarı kabul edilmiştir. Nusrat Bey'in ailesine, hidemati vataniye tertibinden 1000 kuruş maaş bağlanmıştır⁴⁷.

Yine bu konu ile bağlantılı olarak, 05.12.1922 tarihli belgede, Damat Ferit tarafından idam ettirilmek suretiyle şehit edilen Çarhçı Yüzbaşı Halil İbrahim'in eş ve çocuklarına maaş verilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁸.

Maaş bağlamanın yanında, Osmanlıda olduğu gibi maddi mükâfat verilmesi konusu gündeme gelmiştir. İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey, 12 Temmuz 1920 tarihinde Meclis oturumunda, vatan uğruna savaşırken şehit olan ümera, zabitan ve asker ailelerine Müdafaa-i Milli tahsisatından bir defaya mahsus münasip miktarda nakdi mükâfat verilmesini teklif etmiştir. Yaklaşık bir yıl sonra bu defa Milli Mücadele'de şehit olan erkân, ümera ve zabitan ailelerine def'aten 1000'er, küçük zabitan ve etraf ailelerine ise 500'er kuruş verilmesi teklif edilmiştir. Ancak bu teklifin daha sonra ele alınmasına karar verilmiştir⁴⁹.

Ancak mükâfat verilmesi konusu, daha sonra tekrar karşımıza çıkmaktadır. 22.02.1922 tarihli belge şehit yakınlarına mükâfat verilmesi hakkındadır. Belgede, Dördüncü fırka kumandanı iken, şehit olarak vefat eden Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Esad Faik Bey'in ailesine iki maaş ikramiye verilmesi belirtilmiş, ancak ikramiye, Esad Faik Bey'in takdirname ile taltif edilmiş olması şartına bağlanmıştır⁵⁰. Bunun yanında 18.01.1921 tarihli belgeyi incelediğimizde, Milli Mücadele sırasında yaralanan Nazım'ın ailesine de mükâfat verildiğini görmekteyiz⁵¹.

45 BCA, 30.18.1.1 / 1.6.17.

46 BCA, 30.10.0.0 / 132.952.3. Bkz. Ek 3.

47 Nevzat Onaran, *Cumhuriyette Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi*, Evrensel Yay., İstanbul-2013.

48 BCA, 30.18.1.1 / 6.39.3.

49 Ünlü, *a.g.m.*, s. 222.

50 BCA, 30.18.1.1 / 4.49.20.

51 BCA, 30.10.0.0 / 132.952.9.

2.2. Şehit Çocuklarına Yönelik İyileştirme Politikaları

Osmanlı Devleti'nin, özellikle son zamanlarında, girdiği savaşlarda fazla sayıda şehit vermesi, geride birçok yetim kalmasına neden olmuş, kimsesiz çocuklar için açılan Darülaceze ise bu yetimlerin barındırılması için yetersiz kalmıştı. Bu sebeple yeni çareler aranmış, şehit çocuklarının barındırılması ve eğitilmesi için Darüleytamlar⁵² kurulmuştu. Fakat bu süreçte yetim çocukların sadece şehitlerin geride bıraktıkları ile sınırlı olmamasından dolayı ve yetim sayısının çok fazla olması sebebiyle düzenleme yapılmıştı. Bu düzenleme ile darüleytamlara öncelikle şehit çocukları alınmış, sonrasında ise diğer sebeplerle yetim kalanlar darüleytamlara girmişti⁵³.

Şehit çocuklarının Darüleytamlara alınmasından başka, askeri okullara kayıt ve kabulü konusu Büyük Millet Meclisi'nde gündeme gelmiştir. Mecliste bir konuşma yapan Karesi Mebusu Vehbi Bey, şehitlerin geride bıraktığı yetimlere bakmanın, eğitim ve geçimlerini temin etmenin bir görev olduğunu belirtmiş, askeri okullara yatılı öğrenci alınırken, şehit çocuklarına öncelik verilmesi, sonrasında ise gazi çocukları ve fakara çocuklarına yer verilmesi için bir kanun teklifi vermiştir. Tekliften sonra Vehbi Bey konuşmasında, Meclisin şehit çocuklarının refahı için zanaat öğretme gibi bazı düzenlemeler yapması gerektiğini belirtmiştir⁵⁴.

Büyük Millet Meclisi, şehit çocuklarının eğitimi ve geçim sorunlarının çözümüne kayıtsız kalmamış bunu meclisi asli görevi olarak görmüştür. Bu amaçla yapılan çalışmalardan biri, Müdafaa-i Milliye Vekâleti Esirler Şubesi Müdürü Binbaşı Yusuf Rıza Efendi tarafından önerilen, şehit çocuklarını himaye etmek ve eğitmek maksadıyla alınacak tedbirleri ve masrafları tespit edecek bir komisyonun kurulmasıydı. Bu konu 3 Temmuz 1921 tarihinde, İcra Vekilleri Heyeti toplantısında görüşülerek bir komisyon kurulmasına ve komisyona Hilal-i Ahmer Cemiyeti üyelerinden de isteyenin katılması kararlaştırılmıştır⁵⁵.

Vatan için şehit olanların geride bıraktığı yetimlere yönelik yapılan ve geleceklerini hazırlamak için parasız olarak okutulmalarına yönelik çalışmalardır. 05.07.1923 tarihli belgede, şehit ailelerinin parasız okutulmasıyla ilgilidir⁵⁶. Şehit yetimleri, başta İstanbul olmak üzere, yurdun farklı bölgelerindeki okullara parasız ve yatılı olarak kaydedilmiştir.

Meclisin şehit çocuklarına yönelik çalışmalarının dışında, bazı belediyelerin de kendi imkânlarına göre şehit yetimlerine ekonomik destek sağladıklarını görmekteyiz. Bu belediyelerden biri, kimsesiz yetim ve fakir çocuklara destek veren Samsun Belediyesi olmuştur. Samsun Belediyesi'nin, 13 Ocak 1923 tarihli Belediye Meclisi zabıt kayıtlarında, Rum çeteleri tarafından şehit edilen bir kişinin yetim kalan biri 3, diğeri 4 yaşında olan iki çocuğuna 400 kuruş maaş tahsis edildiği görülmektedir⁵⁷.

2.3. Şehit Ailelerine Yönelik Taltif Politikaları

Vatan için canını feda ederek şehit olan asker veya devlet görevlilerinin yakınlarının maddi olarak ihtiyaçlarının karşılanması elbette şehitlere karşı vicdani bir görev olarak

52 Darüleytamlarda, şehit çocuklarına barınma ihtiyaçlarının yanında, mesleki eğitim verilmiştir. Bkz. Mustafa Kılıç, "Darüleytamlarda Yürütülen Mesleki Teknik Eğitim Uygulamaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 64, 2019, s. 211-228.

53 Salih Özkan, "Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamı", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 19, 2006, s. 211-229.

54 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre I, Cilt XII, Ankara 1958s. 254-255.

55 *BCA*, 30.18.1.1 / 3.28.17.

56 *BCA*, 180.9.0.0 / 6.33.1.

57 Ünlü, *a.g.m.*, s. 218.

yerine getirilmesi gerekliydi. Ancak, maddi yardımın yanında manevi olarak da şehit yakınlarına karşı girişimlerde bulunmak, en az maddi yardım kadar önemli bir hadiseydi. Bu amaçla, maddi olarak çeşitli şekillerde desteklenen şehit ailelerini gönüllerini alıp onurlandırarak, manevi yönden de desteklemek için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur.

Şehit yakınlarını onurlandırmak için meclisin yaptığı çalışmalarından biri Tokat Mebusu Rifat Bey tarafından, şehit ailelerine Meclis tarafından takdir belgesi verilmesine dair bulunduğu önergedir. Önergede, şehit düşenlerin o andan sonra isimlerinin kaybolup gittiğini, gazetelerde ne isimlerinin ne de fotoğraflarının verilmediğini belirtmiştir. Bundan başka, şehit düşenin anne, baba ve diğer yakınlarının nerede ve nasıl şehit olduğundan haberdar olmadıklarını, bu nedenle ailelere meclis tarafından takdirname verilmesinin onları sevindireceğini belirtmiştir. Rifat Bey'in meclise verdiği önerge kabul edilmiş ve çalışmalara başlanması kararlaştırılmıştır⁵⁸.

Şehit ailelerini manevi yönden desteklemek için düşünülen bir diğer uygulama madalya vererek taltif etmek olmuştur. Bu konuda meclis bazı çalışmalarda bulunmuştur. Daha önceden vatana hizmet eden gazilere verilen istiklal madalyasının, şehit ailelere de verilmesi meclis gündemine gelmiştir. 12.11.1922 tarihli belgede, Milli Mücadele'de şehit olan kimselerin ailelerine de istiklal madalyası verilmesi görüşülmüştür. Belgede; İstiklal madalyası kanununun birinci maddesinde, hayatını feda eden şehit evlatları veya ailelerine de madalya vermek yazılıdır. Filhakika, vatani müdafaada fevkalade hizmet ederken şehitlik mertebesine ulaşan kişilerin evlat ve ailelerine madalya verilmesi, hem ordu mensuplarının şevk ve gayretlerine bir vesile ve hem de buna nail olacak aileler için daima bir övünme ve teselli vesilesi olacağından, hak edenlere istiklal madalyası verilmesi önerilmiştir⁵⁹.

14.02.1923 tarihli belgede ise müdafaai vatan için şehit olanların ailelerine verilecek istiklal madalyasının, aileden kime verileceği gündeme gelmiş, yapılan tartışmalar neticesinde hazırlanan kanun teklifinde; şehit ailelerine verilecek istiklal madalyasının yalnızca en büyük erkek evlada verilmesi uygun görülmüştür⁶⁰.

Şehit yakınlarına yönelik taltif politikalarında iki amacı görmekteyiz. Bunlardan biri, şehitlerin geride bıraktığı ailelerini maddi olarak desteklemenin yanında manevi olarak da destek olmaktır. İkincisi ise ordu mensuplarının şevk ve gayretlerini artırmak hedeflenmiştir.

2.4. Şehit Yakınlarına Yönelik Diğer Yardım Çalışmaları

Şehit yakınlarına yönelik olarak yukarıda belirtilen yardımların yanında farklı şekillerde de uygulamalar görmekteyiz. Bu uygulamalardan biri yardım kampanyaları olmuştur. Toplumun her kesimi, vatan için canlarını feda eden şehitlerin yakınları için gönüllü olarak yardım kampanyalarına katılmıştır. Halkın çoğunluğunun da katıldığı bu kampanyalarda toplanan paraların Hilal-i Ahmere teslim edildiği görülmektedir. 23 Mart 1922 tarihli örnekte, Hilal-i Ahmer Merkezine Kartal Kazası Müftüsü tarafından gönderilen yazıda, Kartal Kazasında halktan bu bölgedeki şehit aileleri için harcanmak üzere iki yüz lira bağış toplandığı belirtilmiştir⁶¹.

Şehit yakınlarına yönelik iyileştirme politikalarından biri de, arazi verilmesi uygulaması

58 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Ankara 1958, s. 140-206.

59 BCA, 30.10.0.0 / 194.326.21.

60 BCA, 30.10.0.0 / 194.326.24.

61 Şahin, a.g.t., s. 404.

olmuştur. 29.06.1921 tarihli belgede, şehit yakınlarına arazi verilmesi için hazırlanan kanun tasarısı hakkındadır. Belgede, şehit yakınlarına arazi verilmesi hususunda on madde belirlenmiş ve meclise sunulmuştur. Söz konusu tasarıda, şehit yakınlarına, ikamet ettikleri karye sınırları dâhilinde arazi verilmesi bazı şartlara bağlanarak kabul edilmiştir. Mirasçısı bulunmayan hazine-i celile uhdesinde bulunan arazilerin şehit yakınlarına verilmesi uygun görülmüştür. Arazi alan şehit yakınının vefatı durumunda diğer yakınının bu araziye kullanabileceği de belirtilmiştir. Hazırlanan tasarinin 9. Maddesinde ise hazırlanan kanunun maddelerinden birinin, tekaüt kanunu ile çelişmesi durumunda, tekaüt kanununun dikkate alınacağı belirtilmiştir⁶².

Şehit yakınlarına yardım maksadıyla meclisin yaptığı çalışmalarından biri de; 21.06.1922 tarihinde, Sivas Mebusu Vasıf Bey tarafından meclise sunulan kanun tasarısıdır. Tasarıda, şehit dul ve yetimlerine yardım maksadıyla, tütün ve tömbekilere⁶³ zam yapılması görüşülmüştür. Belgede; evlâd-ı şühedâ menfaatine bazı gelir temini maksadıyla Sivas Mebusu Vâsif Bey ve arkadaşları tarafından Büyük Millet Meclisine takdim edilmiş olan tütün ve tömbekilere zam ve mukâvelât vesairesinden belli bir oran dâhilinde vergi artışına dair kavânîni lâyhalarını tetkik ve mütalaa edilmesi istenmiştir⁶⁴.

Büyük Millet Meclisi, şehit yakınlarının durumlarını iyileştirmek ve bu amaçla yardım yapmak için elindeki imkânları kullanmaya çalışmıştır. Bu maksatla yapılan girişimlerden biri de 12.11.1922 tarihinde, Türkiye'yi terk ve firar eden şahıslara ait mal ve mülklerin bazı şartlar çerçevesinde harpten zarar görmüş olan muhtaçlara ve şehit çocuklarına verilmesi için hazırlanan kanun tasarısıdır. İki maddeden oluşan bu tasarinin birinci maddesinde; Türkiye'yi terk ve firar etmiş şahıslara ait emvâl-i metrukeden iskâna elverişli bulunan arazi ve binalar ile ziraat aletlerinin, belirlenecek bedellerinin beş sene sonra başlamak şartıyla, 15 sene içinde mal sandıklarına ödenmesi şartıyla, harpten zarar görmüş muhtaç durumda bulunanlara ve evlad-ı şühedaya mülk olarak verilir denilmektedir. Tasarinin ikinci maddesinde ise tarih-i neşrinden mu'teber olan işbu kanunun icrasına Maliye, Sıhhiye ve Muâvenet-i İçtimâiye Vekilleri me'murdur denilmektedir⁶⁵.

Bunların yanında farklı bir yardım çeşidi olarak 3.12.1922 tarihli belgede yapılan işlemi görmektediriz. Burdur Sancağı Maliye Süvari Tahsildarı olarak görev yapan Halil'in, vergi tahsilinden dönerken eşkiyalarını saldırısına uğrayarak şehit edilmesinden dolayı, hayvan bedeli olan 120 liranın ailesine ödendiği görülmektedir⁶⁶.

Şehit yakınlarının ekonomik durumlarının iyileştirilmesi için farklı öneriler de gündeme gelmiştir. Bunlardan biri, şehit ailelerine yardım etmek için piyango düzenlemesi için verilen tekliftir. Bu teklif 29 Ağustos 1921 tarihinde, Muş Mebusu Sait Bey tarafından mecliste önerilmiştir. Ancak bu teklife; Millet'in istiklali uğrunda şehit düşen kahramanların dul ve yetimlerine devletin kucak açtığı, ancak toplumun ahlak anlayışı ve tabiatına pek de hoş gelmeyen piyango tertibi gibi dolambaçlı yollardan yardım toplanmasının uygun görülmediği⁶⁷ belirtilerek teklif reddedilmiştir.

Sonuç

Şehitlik, Türk Milleti için hem dini hem de milli anlamda kutsal olarak görülmüştür.

62 BCA, 30.18.1.1 / 3.27.15.

63 Özellikle İran'da yetişen, Türkiye'de de Hatay ve Konya illerinde yetiştirilen, nargileyle içilen bir tütün türü.

64 BCA, 30.10.0.0 / 132.952.24

65 BCA, 30.18.1.1 / 6.35.16. Bkz. Ek 2.

66 BCA, 30.18.1.1 / 6.38.18.

67 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt XII, Ankara 1958, s. 110.

Vatan savunması başta olmak üzere, farklı alanlarda görevlerini yaparken öldürülenler de kanunen şehit kabul edilmiştir. Şehit olarak canlarını verenlerin geride kalan yakınlarına ekonomik ve sosyal olarak yardım etmek ise hem vicdani hem de halkı vatan savunmasına teşvik etmek amacıyla görev kabul edilmiştir.

Osmanlı Devleti döneminde başlayan şehit yakınlarına yardım politikaları, Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra da gelenek olarak sürdürülmüş, Osmanlı zamanında bu amaçla çıkarılan kanunlar devam ettirmiştir. Kurucu Meclis olarak göreve başlayan ve 23 Nisan 1920 ile 15 Nisan 1923 tarihleri arasında çalışmalarını sürdüren Birinci Meclis döneminde, şehit yakınlarına yönelik yardım faaliyetleri aksatılmadan sürdürülmüştür.

Şehit yakınlarına, öncelikli olarak yaşamlarını devam ettirebilmeleri için ekonomik yardım yapılmıştır. Ekonomik yardımların başında da maaş bağlama gelmektedir. Askeri Tekaüt Kanunu başta olmak üzere, Hidemat-ı Vataniye tertibinden ve Örtülü Ödenek gibi farklı şekillerde maaşlar bağlanmıştır. Maaş bağlama işleminin uzun sürmesinden dolayı maddi mükâfatlar verilerek işçilerinin temini sağlanmaya çalışılmıştır.

Mecliste üzerinde çalışılan diğer konu da şehit olanların geride bıraktığı yetimlerinin durumları ile ilgilidir. Bu kapsamda darüleytamlar kurularak, hem barınma ve gıda ihtiyaçları karşılanırken, hem de burada zanaat öğretilmiştir. Bunun yanında şehit çocuklarının devlet okullarında parasız okutulması da meclis tarafından sağlanmıştır.

Şehit yakınlarına yönelik yapılan çalışmalardan biri de taltif politikaları olmuştur. Maddi yardımın yanında, manevi olarak da onurlandırılması düşünülmüştür. Bu amaçla takdir belgesi ve madalya verilmesi kararlaştırılmıştır.

Şehit yakınlarına yönelik farklı yardımlar da yapılmıştır. Bu kapsamda şehit yakınlarına yardım için kampanyalar yapılmış, para toplanmıştır. Arazi verilmesi için kanun düzenlenmiş, Türkiye'den firar edenlerin malları şehit yakınlarına verilmiştir. Bundan başka, geliri şehit yakınlarına tahsis edilmek üzere tütün ve tömbekilere zam yapılmıştır.

Büyük Millet Meclisi'nin şehit yakınlarına yönelik çalışmalarında üzerinde durulan diğer bir konu da kimlerin şehit statüsünde olacağının belirlenmesi olmuştur. Vatan savunması için savaşlarda canlarını feda edenlerin yanında, çıkan isyanların bastırılması esnasında, eşkiya takibi sırasında ve görevini icra ederken hayatını kaybedenler de şehit olarak kabul edilmiştir. Bunun yanında Milli Mücadeleye gönüllü olarak katılan Kuvayı Milliye askerleri ile, Milli Mücadele'ye yardım etmeleri sebebiyle İstanbul Hükümeti tarafından idam edilenler de şehit statüsünde değerlendirilmiştir.

Şehitlerin geride bıraktığı ailelerine ve yetimlerine yönelik iyileştirme politikalarının manevi tarafından başka, devlet için pragmatik tarafını da görmemiz gereklidir. Bireyleri, canlarını feda etmek için dini ve milli argümanların yanında, geride bıraktıklarının durumunun iyi olacağı düşüncesi bir bakıma teşvik edicidir. Meclisin şahit yakınlarına yönelik çalışmalarında bu konu da belirtilmiştir.

Şehit yakınlarına yönelik iyileştirme politikaları, Birinci Büyük Millet Meclisi sonrasında da genişletilerek devam ettirilmiştir. Birinci Meclis dönemi sonrasında, yukarıda belirtilen yardımlardan başka; şehit yakınlarının memur kadrolarına alınması, barınma ihtiyaçlarının giderilmesi için ev verilmesi, İnhisar İdareleri gelirlerinden bir kısmının gazilere ve şahit evlatlarına tahsisi gibi yardım çeşitleri mecliste görüşülmüştür.

Örneğin 25.11.1923 tarihli belgede, Şehit Resneli Niyazi Bey'in ailesine maaş bağlanması ve çocuklarının İstanbul liselerinden birine parasız kaydedilmesine dair Samsun Mebusu Cavit Paşa tarafından verilen önergeyi görmekteyiz⁶⁸. Yine 11.12.1924 tarihine ait bir belgede, İki oğlu da şehit olan Akseki'nin Örmene karyesinde Atike Hanım'a yardım yapılması için Antalya Mebusu Ahmet Saki Bey bir önerge vermiştir⁶⁹. 09.01.1926 tarihli belgede, görev sırasında şehit olan Tayyareci Binbaşı Fazıl Bey'in İşkodra'da bulunan annesi ve kız kardeşlerine, Eskişehir'de askeriyenin elinde olan bir binanın tahsis edildiğini görmekteyiz⁷⁰.

23.09.1926 tarihli belge ise vatanın içinde bulunduğu zor şartları göstermesi bakımından önemlidir. Belgede, Milli Mücadele sırasında şehit olan Teğmen Hayri'nin ailesine verilmesi kararlaştırılan kırmızı şeritli İstiklal Madalyasının, aileden kimse bulunmadığı için verilemediği görülmektedir⁷¹. 05.02.1925 tarihine ait belgede ise Mersinde oturan Kandiye Muhacirlerinden Tütüncüzade Fazıl ve eşinin Girit'teki mallarının % 10'unun şehit yetimlerine bağışladıkları görülmektedir⁷².

Hemen her dönemde şehit veren, vatanın her bölgesinde şehitleri olan Türk Milletinin, şehitlerle ilgili politikaları genişletilerek günümüze kadar gelmiştir. Osmanlı Devleti dönemi ve cumhuriyetin ilk yıllarında ülkenin imkânları bakımından sınırlı kalan yardımlar, günümüzde ekonomik ve sosyal hakları genişlemiştir. Örneğin şehit yakınlarının sağlık imkânlarından kolayca faydalanması için kanun çıkarılmıştır⁷³. Bunun yanında sosyal kazanım için psikolojik anlamda desteklerde artmıştır⁷⁴.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

BCA, 30.18.1.1 / 1.10.13.

BCA, 30.18.1.1 / 3.27.15.

BCA, 30.18.1.1 / 1.5.15.

BCA, 30.18.1.1 / 3.28.17.

BCA, 30.18.1.1 / 1.6.17.

BCA, 30.18.1.1 / 1.18.6.

BCA, 30.18.1.1 / 1.10.6.

BCA, 30.18.1.1 / 4.49.18.

BCA, 30.18.1.1 / 4.49.20.

BCA, 180.9.0.0 / 6.33.1.

BCA, 30.18.1.1 / 6.35.16.

BCA, 30.18.1.1 / 6.39.3.

BCA, 30.10.0.0 / 132.952.5.

68 BCA, 30.10.0.0 / 6.32.31.

69 BCA, 30.10.0.0 / 3.39.12.

70 BCA, 30.18.1.1 / 17.86.5.

71 BCA, 30.10.0.0 / 195.339.2.

72 BCA, 30.10.0.0 / 198.355.14

73 Yunus Köleoğlu, Soner Karataşoğlu, Mete Kaan Namal "Türkiye'de Gazi ve Şehit Ailelerine Sağlanan Sosyal Haklar ve Gazi ve Şehit Aileleri Bilgi Bankası Oluşumunun Sağlanmasında Batman İli Örneği" *Sosyal Güvenlik Dergisi*, S. 2, C. 3, 2013, s. 112.

74 Nesibe Esen Ateş, "Sosyal Destek ve Dini Başa Çıkma: Şehit Aileleri ve Gaziler Örneği", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2019, C. 7, S. 1, s. 76

BCA, 30.10.0.0 / 132.952.2.
BCA, 30.10.0.0 / 132.952.6.
BCA, 30.10.0.0 / 132.950.5.
BCA, 30.10.0.0 / 132.952.3.
BCA, 30.10.0.0 / 132.952.9.
BCA, 30.10.0.0 / 194.326.21.
BCA, 30.10.0.0 / 194.326.24.
BCA, 30.10.0.0 / 132.952.24
BCA, 30.18.1.1 / 6.38.18.
BCA, 30.10.0.0 / 6.32.31.
BCA, 30.10.0.0 / 3.39.12.
BCA, 30.18.1.1 / 17.86.5.
BCA, 30.10.0.0 / 195.339.2.
BCA, 30.10.0.0 / 198.355.14

(Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi)

TBMMZC, Devre I, Cilt IX, Ankara 1954, s. 328-329.
TBMMZC, Devre I, Cilt XII, Ankara 1958, s. 110.
TBMMZC, Devre I, Cilt XII, Ankara 1958s. 254-255.
TBMMZC, Devre I, Cilt IV, Ankara 1954, s. 328-329.
TBMMZC, Devre I, Cilt 22, Ankara 1959, s. 317-365-379.
TBMMZC, Devre I, Cilt VI, Ankara 1943, s. 275.
TBMMZC, Devre I, Ankara 1958, s. 140-206.
Düstur, Tertip 2, C. 6, s. 1282-1283.
Düstur, Tertip 2, C. 6, s. 859.

2. Süreli Yayınlar

Hâkimiyet-i Milliye, 5 Ağustos 1336 (1920), s. 4.

3.Araştırma Eserler ve Makaleler

Biröl, Nurettin (2013), "II. Abdülhamid Dönemi Hayır Kurumlarından Darülaceze'nin Yapımı ve Halil Rifat Paşa'nın Çalışmaları", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, C. 5, S. 13, s. 33-53.
Develioğlu, Ferit (1988), *Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitapevi Yay.
Doğanay, Rahmi-Açıkses, Erdal (2012), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Ankara: Data Yayınları.
Esen Ateş, Nesibe (2019), "Sosyal Destek ve Dini Başa Çıkma: Şehit Aileleri ve Gaziler Örneği", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1, s. 75.
Hayta, Necdet – Belenli, Tuğba (2016), "Milli Mücadele Dönemi'nde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Tarafından Uygulanan Sosyal Politikalar" *BELLETEM*, S. 287, s. 279-305.
Kılınc, Mustafa (2019), "Darüleytamlarda Yürütülen Mesleki Teknik Eğitim Uygulamaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 64, s. 211-228.

- Koç, Nurgün (2016), "Millî Mücadele'de Yozgat (Çapanoğulları) Ayaklanması Ve Çerkez Ethem Güçleri Tarafından Bastırılması", *Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildirileri*, 5-7 Mayıs.
- Köleoğlu, Yunus-Karataşoğlu, Soner-Namal, Mete Kaan (2013), "Türkiye'de Gazi ve Şehit Ailelerine Sağlanan Sosyal Haklar ve Gazi ve Şehit Aileleri Bilgi Bankası Oluşumunun Sağlanmasında Batman İli Örneği" *Sosyal Güvenlik Dergisi*, S. 2, C. 3, s. 112.
- Kurnaz Şahin, Feyza (2012), "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Harp Malûllerinin Sosyo-Ekonomik Ve Sağlık Durumları (1877-1939)", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon, s. 109.
- M. Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Yayına Haz., Zeynep Korkmaz, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2004.
- Onaran, Nevzat (2013), *Cumhuriyette Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi*, İstanbul: Evrensel Yay.
- Özkan, Salih (2006), "Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamı", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 19, s. 211-229.
- Öztaş, Sezai (2016), "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Hükümet Kurulana Kadar İlk Çalışmaları", *International Journal of Eurasian Education and Culture*, S. 1, s. 29.
- TSK Tarihi*, C. III, 5. Kısım (1793-1908), Gnkur. Basımevi, Ankara 1978.
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, TDK Yay., 10. Baskı, Ankara-2005.
- Ünlü, Mucize (2003), "Osmanlı'dan Cumhuriyete Şehit Aileleri (1875-1923)", *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 11, N. 1, s. 216.
- Yaran, Rahmi (2012), "Şehitlik ve İlgili Fikhî Hükümler", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42 (2012/1), s. 215.
- Yıldırım, Nuran (1996), *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi*, İstanbul: Darülaceze Vakfı Yay.

Ekler

Ek 1: 1920 Yılı Ağustos Ayı Gıda Fiyat Listesi⁷⁵

٤

بویوک ملت مجلسی

اعضای

١٣٣٢ نیمان ٣٣٦ تاریخده کسادی ایلهدهک اوزماندن بری مەدرەت مایه وانماید بولغان بویوک ملت مجلسه شهیدی به قدر آغاق ایشلن واشتارفاایله، بئوردان، بوئولته ایستایول سکوتبنه قیزمدوخ سورنده فتح ایبان مجلس بیوانک آغرمه کلوب بویوک ملت مجلسه انتخاب ایچدن اعضا ایکنه امینی حروف یجا سیراسیله درجه باشلاور. ٢ بوسونکی اولمق لایق اولور. بویوک ملت یوز ییلر حالده اولوردهدر.

بویوک ملت مجلسی بوزان ریاستی

رییس
 رییس ناظم
 رییس نایب
 رییس نایب اولمق
 رییس نایب اولمق
 رییس نایب اولمق
 رییس نایب اولمق
 رییس نایب اولمق
 رییس نایب اولمق
 رییس نایب اولمق
 رییس نایب اولمق
 رییس نایب اولمق
 رییس نایب اولمق
 رییس نایب اولمق

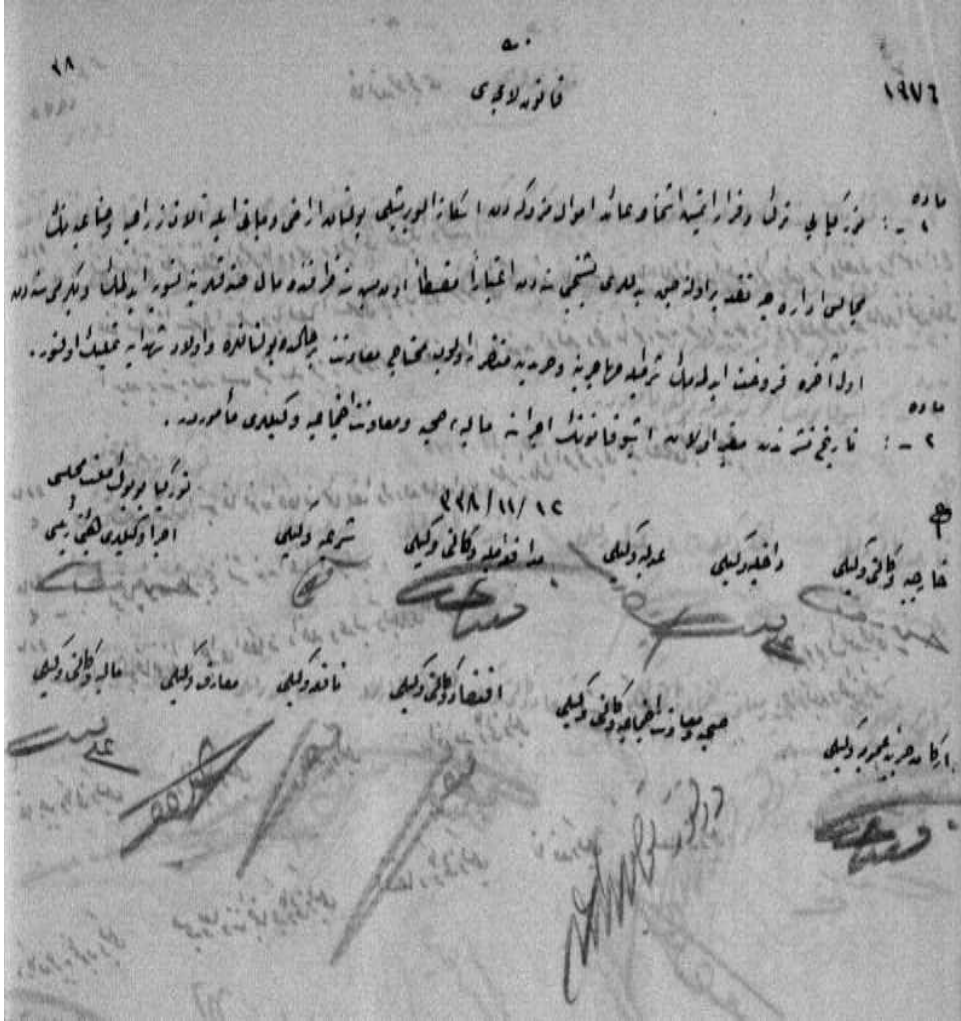
بک آیدین و نجیب بک الیزه، توفیق بک اوزجان و توفیق بک آله، توفیق بک وان، توفیق بک دوسم، نجیب بک مرعش و توفیق رشیدی بک، منغه و توفیق اقدی کتیری، نایب اقدی قیصری، شیخ ثروت اقدی، روسه و جانی بک آیدین، جعفر طیار بک ادنه و جلال بک صاروخان، جلال الدین عارف بک ارشودم، شیخ جمال الدین چلی اقدی قیرشیری و جبل بک کوناهه، جودت بک قیرشیری و جودت بک کوناهه و جلال بک کتیر و جواد بک بلی و حسی اقدی بتلیس، حاجی بک آقره و حسن حسی بک اسکندر، حسین بک مرعش و حافظ حسی اقدی بیبا و حسین بک العزیز و حسن اقدی گوشخانه و حسن اقدی دکرتلی و حسن اقدی ماردن و حسن بک وان و حسن نجیب بک انطاله و حسین بک اوزجان و حسن حسی بک اسیراط و حسین عوف بک ارشودم، حسی بک شان و حسی بک ارغنی، حسی بک شایکهده، حسی بک دکرتلی و حسی بک حسی بک منوب، حلی بک بوی، حیدر حسی بک آلماسی، حیدی بک توفد و حیدی بک دایرکیر، حیدی نامق بک ایزیت، حید بک طریزون و حیدر بک کوناهه، حیدر بک وان، حیدر بک بیبا و حسن حسی بک کتیرده، حسن فحسی بک روسه، حسن حسی بک مرعش و حسن فحسی بک حایب و حیدی بک چایبک، خسرو بک طریزون و خسرو بک اسکندر، خلوصی بک قره حصار صاحب، خلوصی بک قسطنطونه و خلوصی بک قوئی، خلیل بک انطرق، خلیل ابراهیم اقدی ازمیت، خلیل ابراهیم اقدی اسکندره، خلیل ابراهیم بک انطاله، خلیل حاجی اقدی قره حصار صاحب، مخلیل خاق بک سعده حاجی خلیل بک اووقه، خیری بک سیواس، حیدی اقدی کتیر و درویش بک بتلیس، درویش اقدی ماردن، دیاب آنادوسم و حسی بک ارشودم، رشاد بک صاروخان، نواخت بک ایزه، رفیق بک مرعش و راسخ بک انطاله، راسخ بک الیزه، راسم بک سیواس، راسخ بک کوناهه، رشاد بک طریزون، رستم بک اونی، رسول بک بتلیس، رشیدی بک قسطنطونه و رشید بک ایزه، رشید بک صاروخان، رشیدی بک مرعش و رشاد بک قیرشیر، رشاد بک گوشخانه و رشاد بک موت و رشاد بک منوب و رشاد بک منوب، رشاد بک اقدی توفد و رشاد اقدی قوئی، دوکورتور رشاد بک ایزه و رشاد بک قوئی و رشاد بک صاروخان، رشاد اقدی قیصری، رشاد بک دوسم، رشاد بک عیتاب، رشاد بک آقره رشید اقدی ملاط، رشاد اقدی یوزفاده، رشاد اقدی منشا و سلیمان بک چایبک و ساسی بک اچیل، مرعی بک ازمیت و دوکورتور سعاد بک قسطنطونه، سعاد الدین بک منشا، سعاد بک ایشلن اولانسندن و مرعی بک دوای احتیاسندن اقدیسه ایکندهدر.

غیر قابل محقق آرزوئی، آتیق نجیل ایکنکری و اسامی حکومت ایچون کلکلیزندن لک برعسکر فدا ایلمسسه اصلا جواز ویریلمن.

٨ نارمحل (مساجرو) یازوود: خزنه لک ازمیردهک بوزان حرکتی حقیقده ووردیگی مالغلی موقیعت خیرلرینه هنوز امتیاز ایتمیلدیر. بوزان باشقه بو موقیعت اولمه بیه، موقیعت لک تورکان صورت نظمیده اذتکری مناسی لقضین ایتمز. باب عالی تورک صلحتی قبول ایتمسه دخی، آماطلو ده صالح قمریری نه محقق ایتمز اولما یختمدر.

75 Hâkimiyet-i Milliyè, 5 Ağustos 1920, s. 4.

Ek 2: Türkiye'yi terk ve firar eden şahıslara ait mal ve mülklerin, muhtaçlara ve şehit çocuklarına verilmesi için hazırlanan kanun tasarısı⁷⁶

76 BCA, 30.18.1.1 / 6.35.16.

Ek 3: Milli Mücadeleye katıldıkları için İstanbul Hükümeti tarafından idam edilenlerin ailelerine maaş bağlanması için hazırlanan kanun tasarısı⁷⁷

استخدموا واستخدموا وطه ايمره اوغاشا به سادفة ميدي انرا اكرتو طوعبه و - سادف هادوتج بر قتم سناد
 مبراهن اول اهدام ايدميون وبا فتحت خاراك تجرته اوت نده انرا مانه نيله نوبه فرو - نديبه دوفا - سفت
 و نبريانه اولطنه و خا - اري حنوده سادفة مبد سكا ليتز برنا فضع بعضى الفتجى برا كبر الهيقه و اير شرف - و ايريه
 نذوق سادفه اولونيه افقاي سفتقا ش مسوا لرحنه ابد ده ايلجوا منند سوچو ل سوريه و نراوا هانبله ده
 مستفيا به حنويه و مند . جانشه ا ز هر حنبد بود چه - نمانه سكا - برتت كوه - دو ك سكو - د نله ماب سكا ليتز
 ننگين و هاسادفة ا به جن بي بهي بريته ومع هذا بريت و از نارا كنه به بر سوده حالده بفتا - ديه سادوي
 حامد امرانه هر موده بر نكر ابداه حصه ساد اوله - ساد فط سبه - سفا فتيتم نانه انند بر سنواى ملاحظه
 كيشيك سكا ليت س ا ليه به حوالى مفضله خاعده بيدينه - جا ايد به م

Handwritten signature and date: 24/11/24

Handwritten text: 24/11/24, 132/952/3

030	10		132	952	3
-----	----	--	-----	-----	---

77 BCA, 30.10.0.0 / 132.952.3.